

„Minden jámbor olvasónak”

■ **Háló. Válogatás Heltai Gáspár műveiből; Téli éjszakák.**

Válogatás Faludi Ferenc prózai műveiből (Magvető, 493 és 464 old.)

Heltai Gáspárt, a magyar nyelvű szépirodalom születésénél bábkodó nyomdászt, író és reformátort nem kell bemutatni a nagyközönségnek. De a **Köszeghy Péter** gondozta új válogatáshoz csatolt bibliográfiából, melyet **Stauder Mária** állított össze, kiderült, hogy az eddigi Heltai-kiadások, melyeket mai helyesírásra írtak át, többségükben nemcsak hangalakjukban, de szövegükben is jócskán eltértek az eredetitől. Köszeghy — helyesen — úgy véli, hogy a mai közönségnek nincsen szüksége „kigazított” és átírt Heltaira — megáll ő, mégpedig szilárdan, a maga lábán is —; így változtatás nélkül közli a XVI. századi szövegeket. Ám, amíg egyik szeme Heltain, a másik az olvasón: kimerítő, szinte tökéletesnek mondható szómagyarázatokkal és jegyzetapparátussal látja el a kiadványt. Mert bőven akadhatnak az író nyelvében ízes, jellegzetes, de a mai fül számára szokatlan és jelentésüket veszített szavak, szólásmondások, ma már elavult szerkezetek. Bizonytal kevesen tudják, hogy a *hengér* hóhért, a *pakocsa* tréfát, a *kabala* pedig kivénhedt kancát jelent.

Az eligazodást segíti Köszeghy Péter kimerítő tanulmánya is, mely feltárja a Heltai-életmű belső összefüggéseit, részletesen tárgyalja az írónak forrásaihoz való viszonyát, és közvetíti mindazokat a fontos eredményeket, amelyeket a szaktudomány eddig a Heltai-filológiában elért és amelyeknek ismerete a könyv olvasásakor nélkülözhetetlen.

Háló — ezt a címet viseli a kötet, hiszen elsőként közli népszerű kiadásban, teljes terjedelmében Heltainak azonos című munkáját. A saját szerzésű bevezetővel és „Végező beszéddel” ellátott, egyébként Gonsalvus Reginaldustól fordított inkvizíciótörténetet végigolvasva meggyőződhetünk róla, mennyire lehetetlen a régiségben „tisztá” szépirodalomról és „tisztá” vallásos literatúráról beszélni. A **Háló** — ez a szó az „együgyű keresztyének”, azaz a protestánsok megfogására font hálót, vagyis az inkvizíciót jelenti — mintapéldája annak a régi irodalmi gyakorlatnak, amelyben a hitbuzgalmi és a szépirodalmi (retorikai) szempontok együtt, egymásban és egymástól elszakíthatatlanul érvényesültek. Ma is megdöbbent az a tűz, amely Heltai kifakadásában lobog, midőn unitárius hitét védve „tarkabarka macskának” nevezi a „papai állatos szömmélliséget”, vagyis a Háromságot, a pápát pedig Antikrisztusnak és „megtestesült ördögnek” titulálja. Az ember és a kor eltűnt, de a szenvedély ott izlik a csavaros, ágas-bogas mondatokban. Semmilyen történelemkönyv nem idézheti föl jobban a magyar protestáns kort, mint a magyar íróvá lett kolozsvári szász tipográfus szavai. Reginaldus spanyol történetei, melyek az „ördegnek hóhérinak”, a „szent vadászoknak”, az inkvizítoroknak rémtetteit példázzák, ma is megszívlelendők, hiszen — mint erre Köszeghy Péter is figyelmeztet — az eszmék megváltoztak, a módszerek azonban — például a közelmúlt inkvizítorainál — rendkívül hasonlóak maradtak. Heltai is azért beszéli el a távoli Hispánban történeteket, agyafúrt kínzásokat és még gonoszabb furfangú vallatási módszereket, hogy idehaza megértsék, és senki ne vélje, „hogya Magyarországra beférkezhetnének, hogy különben vadászának, vagy lágyobban cselekednének”.

A kötetnek csaknem egynegyede — válogatás a megmagyarított Bonfini-krónikákból. Olyan mű ez, amely része magyar történelmi tudatunknak akkor is, ha szöveg szerint nem ismerjük. Hogy is ne örülnénk, mikor eredetiben olvashatjuk a Hunyadi János születéséről szóló legendát vagy a Mátyás királyról és a kolozsvári bíróról szóló történetet, melyekben Heltai iagzi epikus rátermettségről tesz tanúbizonyságot. Az egész könyvet, de e részeket különösen

ajánljuk — Heltaival szólva — „minden jámbor olvasónak”.

Mikor a jeles magyar deákos költő, Rájnisi József Bod Péter írói lexikonát, a Magyar Athénást lapozgatta, igen megütközött azon, hogy a derék protestáns literátor csak immel-ámmal emlegeti, „s költött neveknek mondja Faludit s Dorellt”, azaz álnévnek véli a **Faludi Ferenc** nevet, s William Darrellről sem hallott, akinek műveit Faludi fordította. Rájnisi azonmód verset kanyarított szeretett iskolaigazgatója védelmére (Faludi Ferenchez, 1773), akit a magyar poéták „csudájának” tartott, s alaposan megleckéztette a — természetesen általunk nagyra becsült — tudóst, „ama szaporaszavú, kevés-savú Pétert”.

Végigolvasva a **Téli éjszakák** című, **Szörényi László** szerkesztette új válogatást Faludi prózai műveiből, eszünkbe ötlük, vajon mennyi kevés-savúnak éppen nem mondható Péter található manapság, aki, ha álnévnek nem is gondolja a Faludi nevet, azonkívül, hogy „Fortuna szekerén okosan ülly”, bizony nem sok jut eszébe róla, az író prózai munkáiról pedig éppenséggel nem tud. Talán nem tévedtünk, ha úgy gondoljuk, hogy — voltaképpen önhibájukon kívül — sokan vannak e Péterek.

Faludi frásai javarészt oktató moralizálások, melyeknek érdekessége (és talán korabeli népszerűségének titka) az, hogy bennük az író az erkölcsi tanítást mindig illemtani tanácsokkal kapcsolja össze. A Darrell-fordítást lapozgatván mi is örömlünk lehetjük abban, ahogy a bölcs Eusebius az ifjú Neandert az „udvariságra”, a helyes viselkedésre oktattja, hiszen eközben bepilanthatunk egy rokoko dáma budoárjába vagy egy pompás táncterembe, ahol „gyönyörűség látni: mikor egy szépen termett úrfi... helyesen szedi s rakja teljes inait, kellő tetsző móddal viseli jól övedzett karcsú derekát, kezeit, egész testét ezer mesterséggel forgatja”.

Eusebius a „közép-út” moráljára tanít. Egyrészt e világnak „buborék mulandóságáról” az igaz boldogságra tereli Neander figyelmét, mely „nem egyéb, hanem némely jól töltött időcskének jutalma”.

Szörényi László alapos utószavának felismerése, hogy az író (szintén Graciánból fordított) Criticón-válogatásában, melyet Darrell művéhez illesztett, hallatja saját hangját is, szembeszegül forrásával, Graciánnal, és elítéli Hypocrinde udvarát, azaz tulajdonképpen a graciáni filozófiát.

Faludi magáénak vallotta a horatiusi hasznosság és gyönyörködtetés elvét. Az írói szándék a mai olvasó számára is leginkább élvezetes műben, a **Téli éjszakák**, vagyis azok *unalmit enyhítő beszédek* című novellagyűjteményben egyértelműen a gyönyörködtetés felé hajlik. Itt a derék jezsuita még „Cupido kis királynak” a történetbe keveredését sem tartja „erkölcs-vesztegetésnek”.

A kötet belső arányai, a szövegek jól kitapintható, logikus szerkesztői szándékot mutató elrendezése és az igen színvonalas, jó ízléssel válogatott, egyáltalán nem csupán díszítő funkciójú illusztrációs anyag vonzóvá és elérhetővé teszi az olvasó számára Faludi prózáját, mely egyébként a mai közönségtől bizonyos vonatkozásban még a Heltaiétól is távolabb áll. Ugyanis Faludinál mindig a stílus uralkodik az eszme fölött, a *mit* mindig alárendelődik a *hogyan*-nak. Épp ezért — Horváth Jánossal szólva — „a magyar stílynycsés ünnepi lakomáin van inkább helye: mindennapi eledelnek nehéz”.

Az írók ma is jelentős nyelv-művelőként, utolérhetetlen stílus-tervező művészként tartjuk számon. Illik rá a műveit kiadó, Révai Miklós jellemzése: magyar Cicero. Itt jegyezzük meg, hogy remek ötlet volt **Rónay György** — mintegy huszonöt évvel ezelőtt írt — tanulmányát a könyv előszavaként szerepeltetni, hiszen aligha találhattak volna jobb írást, amely Faludit, a rendkívüli tehetségű stílművészt és a „keresztény humanistát” ilyen közvetlen, bensőséges hangon, egyszerűen nagy erudícióval mutatja be.

Ács Pál